

УДК 355.432.1(477.46)«1944»:930

© Ростислав ПИЛЯВЕЦЬ

ЗНАЧЕННЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ НАСТУПАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ 1944 РОКУ У СВІТЛІ ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ

На підставі історіографічного огляду й аналізу наукової та мемуарної літератури оцінено воєнно-політичне значення Корсунь-Шевченківської операції 1944 р., визначено особливості її проведення та уроки з погляду воєнного мистецтва.

Ключові слова: Друга світова війна, 1944 р., Червона армія, Корсунь-Шевченківська наступальна операція, воєнне мистецтво, оточення, воєнно-політичне значення, історіографія.

У роки Другої світової війни 1939 – 1945 рр. воюючими сторонами було проведено, за приблизними підрахунками, не менше двохсот оборонних і наступальних операцій стратегічного масштабу. Так, лише війська Червоної армії здійснили проти військ противника понад 50 стратегічних операцій. Але далеко не всі вони були успішними, не кожна з них мала стратегічне воєнно-політичне значення, тим більше – історичне. І далеко не кожна стала всесвітньо відомою.

Серед найвизначніших подій, які відбулися на всіх театрах воєнних дій Другої світової війни, можна назвати до десятка великих битв, які вирішальним чином вплинули на її хід і кінцевий результат. І дві з них відбулися на території України. Це битва за Дніпро та Дніпровсько-Карпатська стратегічна наступальна операція (стратегічна операція на Правобережній Україні).

Поряд із такими грандіозними подіями на фронтах не меншого всесвітнього значення набули ще кілька операцій фронтового масштабу, які проводилися локально або ж були складовими стратегічних операцій. Особливо яскравою та величною сторінкою вигнання ворога з української землі стала Корсунь-Шевченківська наступальна операція, проведена військами 1-го і 2-го Українських фронтів у січні – лютому 1944 р.

Ця операція, як і місцевість, на якій вона відбувалася, відразу стали й донині залишаються об'єктом численних досліджень фахових істориків, краєзнавців, аматорів та пошукових організацій. Ця операція також є предметом підвищеної громадської уваги, оскільки є помітною складовою історичної пам'яті вітчизняного суспільства.

Можемо говорити й про те, що навколо «Корсунь-Шевченківської битви» за радянських часів було створено певний історичний міф, який ще потребує ретельного вивчення задля оцінки його відповідності історичній правді. Автор пропонованої статті ставить перед собою більш скромне завдання: зосередити увагу лише на аспектах воєнно-політичного значення Корсунь-Шевченківської операції й особливостях воєнного мистецтва в ході її проведення через призму висвітлення цих питань у науковій та мемуарній літературі.

Корсунь-Шевченківській операції 1944 р. безпосередньо або як одній із ключових складових у ширшому об'єкті дослідження присвячено кілька сотень монографій, наукових статей, інших історичних і спеціальних праць¹.

Перші публікації, в яких розглядалися бойові дії під Корсунем, побачили світ ще в ході війни та відразу по її завершенні – у 1944 – 1945 рр. [1 – 18]. Більшість з них мали на меті аналіз та узагальнення бойового досвіду військ у контексті вироблення уроків і практичних рекомендацій для вирішення нагальних тактичних і оперативних завдань, а окремі мали пропагандистський характер. Глибший історичний і проблемний аналіз різних аспектів операції було здійснено військовими фахівцями в перше повоєнне і наступні десятиліття [19 – 72].

Велика увага Корсунь-Шевченківській операції приділялася у фронтових і воєнно-історичних нарисах, збірниках бойових документів і матеріалів, у ґрунтовних узагальнених працях, присвячених подіям Великої Вітчизняної та Другої світової війн [73 – 101; 102 – 111]. Вона описана в численних мемуарах полководців, воєначальників, учасників подій з обох сторін та літературі про них, висвітлена в опублікованих нарисах бойового шляху військових об'єднань, з'єднань і частин, які брали участь у битві, у краєзнавчих і музейних розвідках тощо [112 – 130; 131 – 143; 144 – 148].

Окремо слід виокремити дисертаційні дослідження, присвячені частковим спеціальним питанням організації та проведення Корсунь-Шевченківської операції, більшість з яких здійснено в 50-х рр. ХХ ст., і лише одне – у наш час [149 – 151; 152].

Воєнні дії під Корсунем у січні – лютому 1944 р. відомі не лише на пострадянському просторі, певну увагу їм приділено і в західній історіографії, про що свідчать праці деяких зарубіжних дослідників [153 – 168].

Численні публікації останніх двох десятиліть лише наголошують, що сучасні історики, насамперед вітчизняні, не втрачають інтересу до цієї непересічної воєнно-історичної події [169 – 183; 184 – 214]. Серед українських дослідників, які розглядали різні аспекти цієї операції, зокрема її організацію, ведення бойових дій частинами і з'єднаннями Червоної армії та Вермахту, її результати і значення, слід назвати В. Бережинського, В. Грицюка, В. Колечкіна, І. Муковського, О. Лисенка, Л. Овсієнко, Т. Полякову, А. Сала, С. Сидорова, П. Степенькіну та ін.

Навіть попередній, найбільш загальний аналіз воєнно-історичних публікацій про події Другої світової війни свідчить, що прискіплива увага дослідників, прикута до Корсунь-Шевченківської операції, не поступається, а часто перевершує науковий інтерес до багатьох інших рівнозначних і навіть більших за своїми розмахом,

¹ За найбільш приблизними підрахунками автора – понад 500 (без урахування публікацій у ЗМІ).

масштабом і наслідками воєнних подій минулої війни на території України. Закономірно виникає запитання: чим можна пояснити такий феномен?

На наш погляд, неабиякий інтерес до означених подій зумовлений кількома чинниками. По-перше, Корсунь-Шевченківська операція об'єктивно посідає особливе місце серед інших операцій Червоної армії. Вона належить до видатних операцій з оточення та знищення великого угруповання противника, проведених радянськими військами в роки війни, увійшовши в її історію як перша ефективна операція на оточення з числа проведених після Сталінградської битви. Недарма її часто називають «другим Сталінградом», «Сталінградом на Дніпрі», а також «Каннами на Дніпрі». Німецькі історики з подачі колишніх генералів Вермахту та вцілілих учасників битви називають її «Kesselschlacht bei Tscherkassy» («битва в котлі під Черкасами»).

По-друге, незважаючи на те, що за радянських часів ця операція серед інших наступальних операцій Червоної армії на українських землях була однією з найпопулярніших і найбільш висвітлених у літературі, вона не може вважатися цілком і повністю дослідженою – низка аспектів проблеми і значна кількість питань, пов'язаних із проведенням операції, залишаються невирішеними, нез'ясованими, неоднозначними, недостатньо вивченими чи потребують уточнень. У наш час, вважаємо, необхідне переосмислення й оновлене, на принципах історичної правди, без будь-яких ідеологічних шор і недомовок, висвітлення задуму операції та ступеня його реалізації, надання відповідної та об'єктивної оцінки діям штабів і військ у ході підготовки й проведення операції, організації всебічного забезпечення військ.

Також слід уточнити реальні успіхи та прорахунки дій сторін в операції, справжню роль у ній органів військового управління, конкретних полководців і воєначальників, дати належну оцінку рівню їх полководського мистецтва, виявленого в організації та веденні бойових дій. Не остаточно вирішеними залишаються питання особливостей та ефективності застосування в операції видів збройних сил та родів військ. Науковцям слід уточнити кількість оточеного у «черкаському котлі», знищеного і полоненого противника, а також тих його сил, яким вдалося вирватися з оточення. Крім того, існує необхідність уточнення бойових втрат радянських військ. Усі ці та деякі інші питання потребують додаткового поглибленого історичного дослідження із залученням ще не уведених у науковий обіг документів і матеріалів широкої джерельної бази обох воюючих сторін.

Корсунь-Шевченківська наступальна операція є цікавою не лише як складова в загальній низці операцій з визволення України від нацистських окупантів, а ще й як окреме воєнно-історичне явище (хоча, звичайно, його не можна розглядати поза конкретно-історичним контекстом), а тому вона є предметом вивчення багатьох дослідників – як професійних істориків, так і аматорів.

Крім того, важливою підставою для живлення інтересу до цієї битви не лише з боку вузькопрофільних дослідників історії війн і воєнного мистецтва, а для значного кола вітчизняних істориків, краєзнавців, пошуковців, фахівців воєнно-історичних реконструкцій і широкого загалу, є місто Корсунь-Шевченківський як місце пам'яті. Нечасто в історії невелике місто фігурує як епіцентр видатних історичних подій

загальнонаціонального значення більше ніж один раз, у нашому випадку – двічі. Отже, тут проглядається певний історичний зв'язок між подіями, які розділені майже 300-річним часовим проміжком – битвою 1648 р. під Корсунем у ході національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького і битвою 1944 р. в роки Другої світової війни. Разом із тим меморіальні питання, а особливо питання історичної пам'яті та діяльності з увічнення пам'яті про події Корсунь-Шевченківської битви, залишаються дослідженими далеко не повною мірою. Додамо до цього ще й те, що корсунська земля (Корсунщина і Звенигородщина) є батьківщиною великого сина українського народу Тараса Шевченка.

Оцінюючи хід і результати операції з погляду воєнного мистецтва, зазначимо, що, маючи багато спільного з іншими проведеними операціями, передусім з метою оточення й розгрому противника, Корсунь-Шевченківська операція мала низку особливостей. Вони стосувалися як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, як об'єктивних, так і суб'єктивних.

Воєнно-політична ситуація наприкінці 1943 р. визначалася остаточним перехопленням у противника стратегічної ініціативи. Проте на той час, незважаючи на зростаючі потужності вітчизняного промислового виробництва і суттєву допомогу союзників за програмою ленд-лізу, ще не було створено можливостей достатньою мірою забезпечити потреби фронтів, передусім у військовій техніці, боєприпасах та пальному.

Погодимося з висновком українських військових істориків В. Грицюка і А. Сала про те, що Корсунь-Шевченківська операція стала фінальною частиною незавершеної операції 1-го та 2-го Українських фронтів з оточення противника зустрічними ударами на Умань – Христинівку в кінці грудня 1943 р. – першій половині січня 1944 р., яку радянська воєнно-історична наука (за фактичними результатами дій радянських військ) розглядає як дві самостійні фронтові операції – Житомирсько-Бердичівську та Кіровоградську [192, 107; 210; 211].

На середину січня основні завдання першого етапу стратегічної операції з визволення Правобережної України (Дніпровсько-Карпатської операції) залишались невиконаними – противник продовжував утримувати виступ у районі Корсунь-Шевченківського і його вершиною на ділянці майже 50 км упирался в Дніпро. Загальна площа виступу становила близько 10 тис. кв. км. За цих умов Ставка директивою від 12 січня 1944 р. № 220006 уточнила завдання фронтів, суть яких полягала в оточенні та знищенні ворожого угруповання у Звенигородсько-Миронівському виступі (пізніше його назвуть Корсунь-Шевченківським) шляхом одночасних ударів військ фронтів під основу виступу і з'єднання їх у районі Шполи [192, 107 – 108]. Отже, за задумом, війська 1-го та 2-го Українських фронтів мали зустрічними ударами у напрямках, що сходяться в районі Шполи та Звенигородки, оточити війська противника.

Значний вплив на реалізацію задуманого та хід бойових дій мав природно-кліматичний чинник. Операція відбувалася за надзвичайно складних погодних умов: наприкінці січня 1944 р. настало різке потепління, що разом із дощами (за час операції лише п'ять днів були без опадів) призвело до швидкого розтавання снігового покриття

і розмокання ґрунтів, а це, в свою чергу, значно ускладнювало здійснення пересувань військ і обмежувало можливості застосування авіації.

Суттєвим фактором, який впливав на хід і результати операції, був украй стислий термін, що відводився для її підготовки – 5 – 7 діб. Командування 1-го і 2-го Українських фронтів у цілому правильно визначило напрями головних ударів та здійснило перегрупування військ, що дало змогу прорвати оборону противника в основі виступу, а танковим арміям – наступати в тил корсунь-шевченківського угруповання ворога з метою його оточення та відсікання шляхів відходу. Операція засвідчила велике значення точного розрахунку часу і визначення місця зустрічі танкових армій двох взаємодіючих фронтів.

Під час планування операції мали місце суттєві недоліки, серед яких можна назвати неправильну оцінку та недостатньо реальне врахування бойових можливостей своїх військ і військ противника, постановку військам більш складних завдань, недостатню ефективність дій щодо всебічного забезпечення операції, зокрема матеріального забезпечення військ.

Співвідношення сил у цій операції на всіх її етапах – і в момент оточення, і під час боротьби з оточеним угрупованням, що намагалося вийти з кільця, і з угрупованням, яке наступало із зовнішнього фронту для визволення оточених, – було майже рівним, а за чисельністю танкових військ на зовнішньому фронті оточення ворог мав перевагу. Однак радянське командування досягло переваги в силах за рахунок ударних угруповань, особливо за рахунок маневру танками й артилерією, що діяли на головних напрямках, – для відсічення оточеної групи ворога і відбиття його атак на зовнішньому фронті кільця.

Характерною особливістю Корсунь-Шевченківської операції було й те, що в ній бойові дії з оточення та знищення противника здійснювалися без паузи. Оточення угруповання ворога було здійснене у швидкому темпі.

Серед інших особливостей Корсунь-Шевченківської операції відзначимо високу швидкість маневрування оперативними резервами для посилення військ, що діяли на зовнішньому фронті оточення. Це давало змогу ущільнити бойові порядки й зірвати спроби противника деблокувати оточені війська. Операція розвивалася надзвичайно маневрено. У ході операції широко практикувалися перегрупування військ, ударні угруповання безупинно підсилювалися за рахунок інших, що діяли на менш активних ділянках фронту. Для посилення військ, що безпосередньо брали участь в операції на оточення, з інших армій було перекинуто велику кількість стрілецьких, танкових, артилерійських та інженерних частин.

За планом ліквідація угруповання противника мала здійснюватися вже з початком його оточення шляхом розсічення і знищення по частинах, а також способом послідовного стискання внутрішнього фронту оточення. Проте оточення ворога затримувалося (через брак сил і засобів, постановку недостатньо чітких і реальних завдань військам), а ліквідація оточеного угруповання проводилась менш ефективним способом. Німецьке угруповання в районі Корсунь-Шевченківського було надійно заблоковано тільки 3 лютого або на 11-й день операції і на 6-й день після здійснення оперативного оточення.

Знищення оточеного угруповання за винятково складних умов тривало загалом упродовж двох тижнів. Підкреслимо, що при цьому більшість задіяних із радянської сторони в Корсунь-Шевченківській наступальній операції з'єднань та частин вели не наступальні, а оборонні дії. Основні сили та засоби обох сторін були зосереджені на зовнішньому фронті оточення. Бої на повне знищення його основних сил розгорнулися лише в останній день, коли противник зробив рішучу спробу вирватися з оточення. З радянської сторони оборонний бій 1-го та 2-го ешелонів був підтриманий ударами резервів.

Характерним для дій у Корсунь-Шевченківській операції було й те, що головну роль у відбитті контрударів ворога відіграли танкові з'єднання, перенацілені із зовнішнього на внутрішній фронт оточення.

Завдання щодо надійної ізоляції ворожого угруповання й подальшого його знищення в операції було вирішено не повністю. Вітчизняні дослідники на основі зіставлення й аналізу джерел сторін стверджують про вихід з оточення від 25 тис. до 35 тис. німецьких солдатів та офіцерів, які при прориві залишили всю техніку і важке озброєння [210]. Проте більшу частину (як мінімум – половину) оточеного угруповання вдалося ліквідувати (знищити або взяти у полон). Значних втрат зазнав противник і на зовнішньому фронті оточення під час здійснення спроб деблокувати оточене угруповання.

Втрати радянської сторони в особовому складі в Корсунь-Шевченківській операції, за оцінками сучасних російських дослідників, становили 80 188 осіб, у тому числі безповоротні – 24 286 та санітарні – 55 902 особи [215 – 217]. Проте існують певні підстави вважати такі оцінки дещо заниженими.

П'ять подальших операцій на Правобережній Україні, проведені слідом за Корсунь-Шевченківською операцією, що теж передбачали оточення ворожих угруповань (Нікопольсько-Криворізька, Проскурівсько-Чернівецька, Березнегувато-Снігурівська, Поліська та Одеська), також лише частково досягли своїх цілей. Як вважають сучасні українські фахівці, незавершеність операцій на оточення в ході зимово-весняної кампанії 1944 р. була зумовлена нестачею сил і засобів у радянської сторони та ефективним урахуванням німецькими військами досвіду сталінградської катастрофи.

У проведенні радянськими військами Корсунь-Шевченківської операції брали участь сухопутні війська (1-го і 2-го Українських фронтів), військово-повітряні сили (2-га і 5-та повітряні армії) і війська ППО країни (9-й Воронезький корпус ППО). Їх роль і місце визначалися поставленими завданнями, масштабом залучених сил і засобів, внеском у досягнення цілей операції.

У контексті визначення воєнно-політичного значення Корсунь-Шевченківської наступальної операції слід відзначити увагу до неї військово-політичного керівництва сторін, залучені сили і засоби та результати битви. Хід воєнних дій під Корсунь-Шевченківським постійно перебував у центрі уваги верховного керівництва як СРСР, так і Третього райху, особисто Й. Сталіна та А. Гітлера. Для участі в операції було зосереджено більше половини німецьких танкових дивізій, що діяли на території

України, а з радянського боку – половина танкових армій і 40 % танкових корпусів, 10 % стрілецьких, 50 % повітрянодесантних і 16,5 % кавалерійських дивізій, 21,5 % артилерійських дивізій і 25 % винищувально-протитанкових артилерійських полків Резерву Головного командування (РГК) від загальної кількості діючих на той час у Червоній армії. Ці показники свідчать про те, яке важливе значення відводило радянське військово-політичне керівництво Корсунь-Шевченківській операції.

Унаслідок Корсунь-Шевченківської операції противника було остаточно відкинуто від Дніпра, а всі його надії на відновлення оборони по середній течії ріки поховані. Менше ніж за місяць перестали існувати два армійських корпуси Вермахту в складі дев'яти піхотних дивізій, 5-ї танкової дивізії СС «Вікінг» і добровольчої штурмової бригади СС «Валлонія». Виступ, що розділяв фланги 1-го і 2-го Українських фронтів, було ліквідовано. Досягнення означеної мети дало змогу фронтам розгорнути рішучий наступ на захід і південний захід до кордонів СРСР.

Для радянських військ створилися сприятливі умови для подальших операцій на Правобережній Україні й визволення всього півдня країни від гітлерівських окупантів. З ліквідацією виступу вивільнилася значна кількість військ Червоної армії, що сприяло створенню ударного угруповання для подальшого наступу 2-го Українського фронту на Умань і Могилів-Подільський. До того ж, запеклі бої в районі канівського виступу відкинули половину всіх танкових дивізій противника, що перебували на Правобережній Україні. Це сприяло успішному наступу армій правого крила 1-го Українського фронту в Рівненсько-Луцькій операції й військ 3-го і 4-го Українських фронтів у Нікопольсько-Криворізькій операції.

Разом із тим слід визнати, що, незважаючи на досягнення радянськими військами головної мети в Корсунь-Шевченківській операції, перемога виявилася не зовсім повною: масштаби катастрофи для німців цього разу виявилися значно меншими, ніж під Сталінградом, а втрати Червоної армії – досить відчутними. Радянські дані про оточення радянськими військами десяти дивізій та однієї бригади противника виявилися не цілком коректними. Слід зважати на те, що німецькі дивізії, які опинилися в корсунь-шевченківському виступі, були в неповному складі. За підрахунками українських воєнних істориків, загалом в оточення потрапило не більш ніж 7,5 розрахункових дивізій загальною чисельністю близько 60 тис. осіб.

Корсунь-Шевченківська операція як одна з характерних операцій на оточення в роки минулої війни зробила значний внесок у розвиток не лише радянського воєнного мистецтва. Цей досвід, набутий у ході операції – як позитивний так і негативний – мав більш широке значення. Він був використаний у процесі підготовки та проведення подальших операцій на оточення в завершальному етапі війни та загалом у подальших операціях на різних театрах Другої світової війни.

Досвід Корсунь-Шевченківської операції поряд із досвідом інших видатних операцій на оточення та знищення оточеного противника вивчено, узагальнено і враховано в положеннях повоєнних статутів, настанов, інструкцій. Він посів належне місце у збірниках бойових прикладів, у підручниках, навчальних посібниках, хоча й з певними перекошеннями, у дещо спотвореному вигляді. Важливо й те, що його було

покладено в основу оперативної підготовки військ і штабів. Цей досвід мав і вагоме практичне значення – його було використано в бойовій діяльності ряду армій світу в ході локальних війн і збройних конфліктів другої половини ХХ ст.

Бойові дії 1944 р. під Корсунем-Шевченківським стали не лише яскравою сторінкою героїчної боротьби проти загарбників, а й важливою складовою історичної та національної пам'яті українського народу про Другу світову війну, про визволення українських земель від нацистів і їхніх союзників. Закарбована в численних пам'ятках історії та культури, багато з яких зберігаються в Музеї історії Корсунь-Шевченківської битви, на території багатьох меморіальних комплексів, у музеях та культурних установах, у творах літератури і мистецтва, фотодокументах і кінодокументалістиці, вона відіграє важливу роль у формуванні національної гідності співвітчизників, поваги до національних святинь і бойових традицій, у вихованні молодого покоління.

Створений за радянських часів історичний міф про «Сталінград на Дніпрі» потребує випробування «на міцність» під тиском тих історичних фактів, які тривалий час замовчувалися (не вписувалися в «ложе» офіційної радянської пропаганди), а тепер стають суспільним надбанням, формуючи історичну свідомість людей. Адже писана історія – історіографія – має бути безпристрасною, об'єктивною, відображати істину.

Джерела та література:

1. *Иванов П. Маневр и бой на окружение (Оперативно-тактическая заметки по опыту войны) // Военная мысль. – 1944. – № 8 – 9. – С. 3 – 12.*
2. *Иванов П. Новый Сталинград и маневр на окружение (Уничтожение Корсунь-Шевченковской группировки немцев войсками 1-го и 2-го Украинских фронтов в январе – феврале 1944 г.) // Агитатор и пропагандист Красной Армии. – 1944. – № 9. – С. 20 – 29.*
3. *Воробьев Ф.Д. Освобождение Правобережной Украины. – М.: Госполитиздат, 1945. – 48 с.*
4. *Корсунь-Шевченковская операция // Сборник материалов по изучению опыта войны (Упр. по исп. опыта войны ГШКА). – 1944. – № 14. – С. 3 – 26.*
5. *Курочкин П.М. Связь в стрелковом корпусе при окружении и уничтожении вражеских группировок // Связь Красной Армии. – 1945. – № 7 – С. 24 – 27.*
6. *Марш 5-й гв. танковой армии // Сборник материалов по изучению опыта войны (Управление по использованию опыта войны Генерального штаба Красной Армии). – 1944. – № 9. – С. 59 – 74.*
7. *Никишов Д. Развитие прорыва подвижными соединениями // Военная мысль. – 1944. – № 4. – С. 3 – 13.*
8. *О саперах истребителях танков // Информационный бюллетень (Управление по использованию опыта войны Генерального штаба КА). – 1944. – № 17. – С. 36 – 40.*
9. *О штурмовых батальонах // Информационный бюллетень (Управление по использованию опыта войны Генерального штаба КА). – 1944. – № 17. – С. 13 – 30.*

10. Оборонительный бой 22-го огнеметного батальона (По материалам 1-го Украинского фронта. На примере Корсунь-Шевченковской операции в феврале 1944) // Сборник тактических примеров по опыту Отечественной войны (Отд. по использованию опыта войны Ген. штаба Красной Армии), 1944. – № 9. – С. 92 – 95.
11. Прорыв обороны противника 21-м стрелковым корпусом // Сборник тактических примеров по опыту Великой Отечественной войны (Управление изучения опыта войны Генерального штаба). – 1945. – № 12. – 146 с.
12. Сборник тактических примеров по опыту войны. – М.: Воениздат, 1945. – № 13. – 144 с.
13. Сборник материалов по изучению опыта войны / Отдел по использованию опыта войны Генерального штаба Красной Армии. – М.: Воениздат, 1945. – № 14. – 232 с.
14. Саушкин В., Пузин Г. Тыл танкового соединения в Корсунь-Шевченковской операции // Тыл и снабжение Красной Армии. – 1945. – № 4. – С. 10 – 14.
15. Танковые и механизированные соединения в операциях по окружению противника (Сборник статей из периодической печати по опыту операций 1944 г.) / В помощь офицерам-танкистам (Военная академия бронетанковых войск Красной Армии им. И.В. Сталина). – 1944. – Вып. 1. – 96 с.
16. Тараненко П. О работе тыловых частей авиации в наступательных операциях. // Вестник Воздушного Флота. – 1944. – № 15 – 16. – С. 23 – 25.
17. Шиловский Е. Характерные черты советского военного искусства на третьем году войны // Военная мысль. – 1944. – № 5–6. – 11 – 21 с.
18. Щепанков Н.Ф. Авиация в уничтожении окруженной группировки вражеских войск // Вестник воздушного флота. – 1944. – № 6. – С. 1 – 5.
19. Андронников Н. Танковые армии в сражениях на Правобережной Украине (Зимой и весной 1944 г.) // Военно-исторический журнал. – 1964. – № 4. – С. 20 – 31.
20. Белень А.И. Непрístupная крепость // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 199 – 204.
21. Болдырев И. На правом берегу Днепра (Авиационное обеспечение Корсунь-Шевченковской операции) // Авиация и космонавтика. – 1969. – № 2. – С. 28 – 29.
22. Важнейшие операции Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.: Сборник статей. – М.: Воениздат, 1956. – 624 с.
23. Воробьев Ф.Д., Кравцов В.М. Победы Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг. (краткий очерк). – М.: Воениздат, 1954. – 431 с.
24. Воробьев Ф.Д., Кравцов В.М. Окружение и уничтожение Корсунь-Шевченковской группировки немецко-фашистских войск // Великая Отечественная война Советского Союза 1941 – 1945 гг. Краткий военно-исторический очерк. – М.: Воениздат, 1961. – С. 267 – 271.
25. Воронцов Т.Ф. Героическая страница войны // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 93 – 99.

26. Грылев А.Н. Корсунь-Шевченковская операция // Военная мысль. – 1954. – № 2. – С. 39 – 51.
27. Грылев А.Н. Сокрушительный удар на Юге // Военно-исторический журнал. – 1974. – № 2. – С. 19 – 30.
28. Грылев А.Н. Разгром немецко-фашистских войск на Правобережной Украине – второй удар // Важнейшие операции Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: Сборник статей. – М.: Воениздат, 1956. – С. 283 – 310.
29. Глебов Д.Е. Гвардейцы на переднем плане // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 47 – 53.
30. Грушецкий И.С. Народ и армия // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 59 – 76.
31. Грехнев П.И. И храбрость и мастерство (Участие 9-го Воронежского истребительного авиационного корпуса войск ПВО страны в Корсунь-Шевченковской операции) // Вестник ПВО. – 1974. – № 2. – С. 81 – 83.
32. Елисеев В. Способы окружения крупных группировок противника. (По опыту операций советских войск 1944 г.) // Военно-исторический журнал. – 1977. – № 5. – С. 89 – 95.
33. Заев Д.И. Танки встретились в Звенигородке // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 114 – 123.
34. Захаров М.В. Канны на Днестре // Военный вестник. – 1969. – № 1. – С. 13–15.
35. Захаров М.В. Путь к победе // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 32 – 40.
36. Карпушин И. Работа транспорта и организация подвоза материальных средств в Корсунь-Шевченковской операции // Военно-исторический журнал. – 1984. – № 2.
37. Ковальский С. От Днестра до Прута (Тыловое обеспечение Корсунь-Шевченковской операции) // Тыл и снабжение Красной Армии. – 1964. – № 4. – С. 85 – 89.
38. Конев И.С. В безудержном порыве // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 12 – 31.
39. Конев И.С. Корсунь-Шевченковская операция // Военно-исторический журнал. – 1969. – № 2. – С. 49 – 65.
40. Конев И.С. Операции на окружение // Военно-исторический журнал. – 1976. – № 7. – С. 70 – 80.
41. Кораблев А. Корсунь-Шевченковская операция 1944 г. (Пособие по военно-исторической поездке в район Корсунь-Шевченковского). – М.: Военная академия им. М.В. Фрунзе, 1948. – 68 с.
42. Корсунь-Шевченківська битва / Ред. колегія: М. Захаров, В. Сіробаба, О. Стешенко, Г. Суховершко; Худож. Д. Лукомський. – К. : Політвидав України, 1968. – 261 с.
43. Корсунь-Шевченковская битва / Сост. А. Стешенко, В. Мысляк, А. Лыщенко. – 3-е изд., перераб. – К.: Политиздат Украины, 1983. – 269 с.
44. Корсунь-Шевченковская битва / Сост. Н.И. Береза, В.П. Мысляк, Б.П. Педченко. – 4-е изд., доп. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 261 с.
45. Корсунь-Шевченковская операция // Военно-исторический журнал. – 1964. – № 2.

46. *Корсунь-Шевченковская операция в документах (24 января – 17 февраля 1944 г.) // Военно-исторический журнал. – 1984. – № 2.*
47. *Котелкин В.А. Советская артиллерия в Корсунь-Шевченковской операции // Артиллерийский журнал. – 1953. – № 2. – С. 42 – 45.*
48. *Красовский С.А. Хозяева неба // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 54 – 58.*
49. *Матвиенко И.К. Страницы героической борьбы // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 189 – 198.*
50. *Огарев П. Враг не прошел (О боевых действиях 25-й гв. стрелковой дивизии в Корсунь-Шевченковской операции) // Военный вестник. – 1969. – № 1. – С. 16–19.*
51. *Огарев П. Танковые и механизированные корпуса в армейских наступательных операциях Советской Армии в Великой Отечественной войне // Военная мысль. – 1961. – № 9. – С. 55–68.*
52. *Полевой Б.Н. Корсунское побоище // Фронтовые очерки о Великой Отечественной войне. – М.: Воениздат, 1957. – С. 405–423.*
53. *Панин М. Корсунь-Шевченковская операция // Военно-исторический журнал. – 1979. – № 2. – С. 64–66.*
54. *Петров Н. Корсунь-Шевченковская операция // Военно-исторический журнал. – 1964. – № 2. – С. 124–126.*
55. *Полевой Б.Н. В наступлении (Из дневника военного корреспондента) // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 126–143.*
56. *Постников Н.В. Корсунь-Шевченковская операция // Советская историческая энциклопедия: В 8 т. – М., 1965. – Т. 7. – С. 982–983.*
57. *Пресняков М.В. Враг не прошел (О боевых действиях 181-й гв. танковой бригады в Корсунь-Шевченковской операции) // Военный вестник. – 1964. – № 2. – С. 16–18.*
58. *Радзиевский А.И. Прорыв обороны противника во втором и третьем периодах войны // Военно-исторический журнал. – 1973. – № 3. – С. 12 – 22.*
59. *Свобода Л. Плечем к плечу с советскими воинами // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 154– 158.*
60. *Сергиенко В.С. Сила народного гнева // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 226 – 240.*
61. *Серобаба В.Я. Глубокий рейд // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 100 – 113.*
62. *Телегин А.И. В сложных условиях (Действия артиллерии в Корсунь-Шевченковской операции) // Военный вестник. – 1964. – № 2. – С. 11 – 13.*
63. *Телегин А.И. Артиллерия в Корсунь-Шевченковской наступательной операции // Артиллерия в наступательных операциях Великой Отечественной войны: В 2-х кн. – М.: Воениздат, 1965. – Кн. 2: Артиллерия в наступательных операциях в наступательных операциях второго и третьего периодов войны (19 ноября 1942 г. – 9 мая 1945 г.). – С. 315 – 360.*
64. *Терещенко Н. Корсунь-Шевченковская операция в цифрах // Военно-исторический журнал. – 1969. – № 7. – С. 45 – 52.*

65. Устинов И. Под Корсунь-Шевченковским // Тыл и снабжение Советских Вооруженных Сил. – 1974. – № 2. – С. 46 – 49.
66. Хохлов Е.А. Там, где сомкнулось кольцо окружения // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 124 – 125.
67. Цирлина А.Д. Инженерные войска 2-го Украинского фронта в Корсунь-Шевченковской операции // Военно-исторический журнал. – 1974. – № 2. – С. 74 – 79.
68. Цирлин А.Д. Инженерные войска в Корсунь-Шевченковской операции // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 144 – 153.
69. Чалик Е.С. Корсунь-Шевченковская операция // Разгром немецко-фашистских войск на Правобережной Украине (24 января – 17 апреля 1944 года). – М.: Изд-во Высшей военной академии им. К.Е. Ворошилова, 1957. – Кн. 1. – С. 35 – 133.
70. Шитова Л.П. Мужественные советские патриотки // Корсунь-Шевченковская битва. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 221 – 225.
71. Шишов А. По окруженной группировке // Авиация и космонавтика. – 1964. – № 2. – С. 80 – 82.
72. Шутов З.А. Характерные черты военного искусства советских войск в операциях по освобождению Правобережной Украины. Корсунь-Шевченковская операция. – М.: ВАФ, 1971. – 24 с.
73. Голиков С. Выдающиеся победы Советской Армии в Великой Отечественной войне. – М.: Госполитиздат, 1952. – 280 с.
74. Боевые действия Советской Армии в Великой Отечественной войне 1941 – 1945. Краткий военно-исторический очерк: В 2 т. / Военно-научное управление Генерального штаба. Военно-исторический отдел. – М.: Воениздат, 1958. – Т. 2: (Январь 1944 г. – сентябрь 1945 г.). – 340 с.
75. Внутских В.М. Зимняя кампания 1944 г. (январь – май 1944) // Стратегический очерк Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. – М.: Воениздат, 1961. – С. 599 – 658.
76. Бронетанковые войска Советской Армии в боях за Родину. Военно-исторический очерк: В 2-х частях / Военная академия бронетанковых войск. – М., 1965. – Ч. 2. – 768 с.
77. Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945. Краткая история. – М.: Воениздат, 1984. – 561 с.
78. Вторая мировая война 1939 – 1945 гг. Военно-исторический очерк / Под ред. С.П. Платонова. – М.: Воениздат, 1958. – 931 с.
79. Грылев А.Н. Днепр – Карпаты – Крым. Освобождение Правобережной Украины и Крыма в 1944 году. – М.: Наука, 1970. – 352 с.
80. Грылев А.Н. За Днепром. Освобождение Правобережной Украины (январь-апрель 1944 г.). – М.: Военидат. 1963. – 228 с.
81. Грылев А.Н. Победа Советской Армии на Правобережной Украине. Второй удар Советской Армии. (1944 г.) – М.: Воениздат, 1953. – 119 с.
82. История бронетанковых и механизированных войск Советской Армии: в 2 т. / Военная академия бронетанковых и механизированных войск. Т. 2:

- Бронетанковые и механизированные войска Советской Армии в третьем и четвертом периодах Великой Отечественной войны.* – М., 1953. – 484 с.
83. *Истребительно-противотанковая артиллерия в Великой Отечественной войне.* – М.: Воениздат, 1957. – 416 с.
84. *Казаков К.П. Всегда с пехотой, всегда с танками. Военно-исторический очерк о боевых действиях артиллерии в крупнейших операциях Великой Отечественной войны.* – М.: Воениздат, 1973. – 296 с.
85. *Смирнов С. С. Сталинград на Днестре (Очерк Корсунь-Шевченковской битвы).* – М.: Воениздат, 1954. – 254 с.
86. *Калачев И.Г., Краснов И.И. Бронетанковые и механизированные войска в операциях по освобождению Правобережной Украины и Крыма.* – М.: Воениздат, 1958. – 200 с.
87. *Краснов И. Бронетанковые войска в операциях на окружение и уничтожение // Военно-исторический журнал.* – 1966. – № 4. – с. 24 – 36.
88. *Мировая война 1939–1945: Сб. статей: Пер. с нем. А.А. Веселовского, А.И. Дьяконова.* – М.: Издательство иностранной литературы, 1957. – 540 с.
89. *Разгром немецко-фашистских войск на Правобережной Украине (24 января – 17 апреля 1944 года): В 2 кн. / Под ред. П.А. Ротмистрова.* – М.: Издательство Высшей военной академии им. К.Е. Ворошилова, 1957. – Кн. 1. – 318 с.
90. *Разгром немецко-фашистских войск на Правобережной Украине (24 января – 17 апреля 1944 года) // Операции Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной Войне 1941–1945 гг. Военно-исторический очерк (Военно-научное управление ГШ, военно-исторический отдел): В 4 т.* – М.: Воениздат, 1958. – Т. 3. – С. 95 – 179.
91. *Сборник документов Верховного Главнокомандования за период Великой Отечественной войны. Вып. 4 (январь 1944 г. – август 1945 г.) / Под ред. А.Н. Грылева.* – М.: Воениздат, 1968. – 568 с.
92. *Сборник материалов по истории военного искусства в Великой Отечественной войны. Вып. V.* – М.: Воениздат, 1955. – Т. 3: Третий период войны (1944). – 377 с.
93. *Смирнов С.С. Разгром // Великая Отечественная... Военная публицистика и фронтовые очерки.* – М.: Худ. лит., 1966. – С. 419–437.
94. *Смирнов С.С. Сталинград на Днестре. Очерк Корсунь-Шевченковской битвы.* – М.: Советский писатель, 1958. – 271 с.
95. *Смиров С.С. Разгром // Корсунь-Шевченковская битва.* – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 159–166.
96. *Советская артиллерия в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг.* – М.: Воениздат, 1960. – 800 с.
97. *Советская кавалерия: Военно-исторический очерк.* – М.: Воениздат, 1984. – 319 с.
98. *Советские Военно-Воздушные Силы в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг.* – М.: Воениздат, 1968. – 451 с.
99. *Стратегический очерк Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.* – М.: Воениздат, 1961. – 984 с.
100. *Тыл Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 / Под ред. С.К. Куркоткина.* – М.: Воениздат, 1977. – 560 с.

101. Тюленев И.В. Советская кавалерия в боях за Родину. – М.: Воениздат, 1957. – 303 с.
102. Военное искусство во второй мировой войне (Стратегия и оперативное искусство) / И.Х. Баграмян, С.П. Иванов. – М.: ВАГШ ВС СССР им. К.Е. Ворошилова, 1973. – 793 с.
103. Вторая мировая война. Итоги и уроки. – М.: Воениздат, 1985. – 448 с.
104. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941 – 1945: В 6 т. / Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – Т. 4: Изгнание врага из пределов Советского Союза и начало освобождения народов Европы от фашистского ига (1944 г.). – М.: Воениздат, 1962. – 738 с.
105. История военного искусства: Вып. 1–5 / ВВА им. К.Е. Ворошилова. – Вып. 5. Сб-к материалов по истории военного искусства в Великой Отечественной войне: В 4 т. – Т. 4: Третий период войны (1944). – М.: Воениздат, 1955. – 378 с.
106. История второй мировой войны 1939 – 1945: В 12 т. / Ин-т военной истории МО СССР, Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т всеобщей истории АН СССР, Ин-т истории СССР АН СССР – Т. 8: Крушение оборонительной стратегии фашистского блока. – М., 1973 – 1982. – 536 с.
107. История военного искусства: В 3 кн. / Военная академия им. Фрунзе. – Кн. 3: Военное искусство в третьем периоде Великой Отечественной войны, при разгроме империалистической Японии и в послевоенный период (1944 – 1953 гг.). – М.: Воениздат, 1961. – 727 с.
108. Операции Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Военно-исторический очерк: В 4 т. – М.: Воениздат, 1958 – 1959. – Т. 3: Операции Советских Вооруженных Сил в период решающих побед (январь – декабрь 1944). – М.: Воениздат, 1958. – 840 с.
109. Советское военное искусство в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.: В 3 т. / Военно-научное управление Генерального штаба. – М.: Воениздат, 1962. – Т. 3.
110. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг.: В 3 т. - К.: Политиздат Украины, 1975. – Т. 3. – 461 с.
111. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг.: В 3 т. / Ин-т истории партии ЦК КП Украины. – Т.3: Украинская ССР в завершающий период Великой Отечественной войны. – К., 1966. – 744 с.
112. Бегельдинов Т. Пике в бессмертие: (хроника подвига летчиков-штурмовиков). – Алматы: Жазушы, 2000. – 256 с.
113. В большом наступлении. Воспоминания, очерки и документы об освобождении Украины в 1943–1944 гг. – М.: Воениздат, 1964. – 495 с.
114. Гетман А.Л. Танки идут на Берлин. – М.: Наука, 1973. – 392 с.
115. Дегрелль Л. Штурмовая бригада СС. Тройной разгром. – М.: Яуза-Пресс, 2012. – 288 с.
116. Жуков Г.К. Воспоминания и размышления: В 3 т. 9-е изд. – Т. 3. – М.: АПН, 1988. – 351 с.
117. Зі спогадів командира мотобригади СС «Валлонія» Леона Дегрелля: Пер. з фламанд. М.М. Богаерта // Корсунський часопис. – 2004. – № 11. – С. 24 – 28.
118. Конев И.С. Записки командующего фронтом. – М.: Воениздат, 1991. – 602 с.

119. Мерцалов А.Н. *Западногерманские историки и мемуаристы о второй мировой войне.* – М.: Наука, 1967. – 203 с.
120. Манштейн Э. *Утерянные победы.* – М.: АСТ, 2002. – 896 с.
121. Крайнюков К.В. *Оружие особого рода.* – М.: Мысль, 1984. – 591 с.
122. Мюллер-Гиллебранд Б. *Сухопутная армия Германии 1933–1945: В 3 т.: Пер. с нем.* – М.: Воениздат, 1976. – Т. 3: *Война на два фронта.* – 416 с.
123. Захаров Ю.Д. *Генерал армии Н.Ф. Ватутин.* – М.: Воениздат, 1985. – 192 с.
124. Митчем С., Мюллер Дж. *Командиры «Третьего рейха».* – Смоленск: Русичи, 1995. – 320 с.
125. Новиков А.А. *В сражениях за Днепром // Военно-исторический журнал.* – 1968. – № 4. – С. 63 – 69.
126. Полевой Б.Н. *Полководец (Биографическая повесть об И.С. Коневе).* – М.: Политиздат, 1974. – 120 с.
127. Португальський Р.М. *Маршал И.С. Конев.* – М.: Воениздат, 1985. – 253 с.
128. Ротмистров П.А. *Блестящая победа // Военный вестник.* – 1964. – № 2. – С. 7 – 10.
129. Ротмистров П.А. *Блестящая победа советского оружия // Корсунь-Шевченковская битва.* – К.: Политиздат України, 1975. – С. 40 – 44.
130. Сотников И. *Корсунское побоище (Записки офицера).* – Новосибирск: Облполиграфиздат, 1951. – 271 с.
131. Спогади учасників Корсунь-Шевченківської операції // *Корсунський часопис.* – 2004. – № 11. – С. 11 – 18.
132. Винокур Л.А. *7-я гвардейская идет на Запад.* – Волгоград: Кн. изд-во, 1964. – 269 с.
133. *Гвардейская танковая / Ф.И. Высоцкий, М.Е. Макухин, Ф.М. Сарычев, М.К. Шапошников.* – М.: Воениздат, 1963. – 246 с.
134. Давтян С.М. *Пятая воздушная. Военно-исторический очерк боевого пути 5-й воздушной армии в годы Великой Отечественной войны.* – М.: Воениздат, 1990. – 273 с.
135. *Дорогами побед. Боевой путь 5-й гвардейской танковой армии.* – М., 1969. – 350 с.
136. Завизион Г.Т., Корнюшин П.А. *И на тихом океане. Военно-исторический очерк о боевом пути 6-й гвардейской танковой армии.* – М.: Воениздат, 1967. – 255 с.
137. Маневич Е.Д., Бенедиктов И.К. *От Сталинграда до Вены / Под общ. ред. А.Т. Шепилова.* – М.: Воениздат, 1949. – 192 с.
138. Овчаренко И.В. *5-й Донской.* – Ростов на Дону: Кн. изд-во, 1968. – 104 с.
139. *Ордена Ленина стрелковая. (Боевой путь 359-й стрелковой дивизии).* – Пермь: Кн. изд-во, 1967. – 208 с.
140. *От волжских степей до австрийских Альп. Боевой путь 4-й гвардейской армии.* – М.: Воениздат, 1971. – 256 с.
141. Строева А.Т. *Шестая танковая и ее командарм.* – К.: Молодь, 2000. – 208 с.
142. Ющук И.И. *Одиннадцатый танковый корпус в боях за Родину.* – М.: Воениздат, 1963. – 180 с.
143. Ярошенко А.А. *В бой шла 41-я гвардейская: Боевой путь 41-й гвардейской стрелковой Корсуньско-Дунайской ордена Суворова дивизии.* – М.: Воениздат, 1982. – 168 с.

144. Герои-освободители Черкащины. – Днепропетровск: Промінь, 1980. – 357 с.
145. Харченко В. Музей истории Корсунь-Шевченковской битвы // Военно-исторический журнал. – 1974. – № 2. – С. 121 – 122.
146. Музей истории Корсунь-Шевченковской битвы: путеводитель. 2-е изд. – Днепропетровск: Промінь, 1976. – 95 с.
147. Бахмут А. Корсунь-Шевченківський меморіальний комплекс // Черкащина в контексті історії України: матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини (до 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.). – Черкаси, 2005. – С. 413–417.
148. Харченко В. Музей истории Корсунь-Шевченковской битвы // Военно-исторический журнал. – 1969. – № 2.
149. Гордиенко М.К. 4-я гв. и 53-я армии 2-го Украинского фронта в операции на окружение и уничтожение корсунь-шевченковской группировки немецко-фашистский войск 24.1 – 17.2.1944 г.: Дис. ... канд. воен. наук. – М., 1957 – 287 с.
150. Рыжиков И.И. Медицинское обеспечение общевойсковой армии в операции на окружение (по опыту Корсунь-Шевченковской операции): Дис. ... канд. мед. наук. – Харьков, 1957. – 212 с.
151. Саморуков Е.А. Переход к обороне на внешнем фронте окружения и отражения контрударов противника войсками 40-й общевойсковой армии и 6-й танковой армии 1-го Украинского фронта в период с 31 января по 17 февраля 1944. в Корсунь-Шевченковской операции: Дис... канд. ист. наук. – М., 1956. – 248 с.
152. Сало А.Я. Застосування військ (сил) в операції на оточення (з досвіду Корсунь-Шевченківської операції 1944 р.): Дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. – К., 2005. – 278 арк.
153. Типпельскирх К. История второй мировой войны: Пер. с нем. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1956. – 605 с.
154. Фуллер Дж. Ф. Вторая мировая война, 1939–1945. Стратегический и тактический обзор: Пер. с англ. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1956. – 550 с.
155. Clarc A. Barbarossa. The Russian-German Conflict 1941–1945. – New York, 1965.
156. Das Schicksal der Verwundeten im Kessel von Tscyerkassy // Der Freiwillige. – № 16. – P. 19–20.
157. Degrelle L. La Campagne de Russie. – 1987.
158. Heusinger A. Befehl im Widerstreit. Schicksalsstudent der deutschen Armee 1923 – 1945. – Stuttgart, 1950
159. Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen 1942–1945. – Stuttgart, 1962.
160. Mabire J. Legion Wallonie. Au Front de l'Est 1941 – 1944. – Presser de la Citi, 1987.
161. Manstein E. Verlorene Siede. – Bonn, 1955. – 778 p.
162. Meiser A. Die Hölle von Tscherkassy. Ein Kriegstagebuch 1943–1944. – Schnellbach: Verlag Siegfried Bublies, 2000. – 384 p.
163. Panzer Grenadiere der Panzerdivision «Wiking» im Bild. – Cjburg: Nation Europa Verlag GmbH, 1977.

164. Roba J.-L. *L'Honneur et la Fidelite. Essai de biographie de Lucien Lippert* – Uitgeverij De Krijger, 1977.
165. Strassner P. *European Volunteers. 5 SS Panzer Division.* – J.J. Fedorowicz Publishing, 1988.
166. Telpuchowski B.S. *Die sowjetisch Geschichte des Groben Vaterlandischen Krieges 1941 – 1945.* – Frankfurt am Main, 1961.
167. Vormann N. *Tscherkassy.* – Schamhorst Buchkameradschaft, Heidelberg, 1954.
168. Ziemke E. *Stalingrad to Berlin. The German Defeat in the East.* – Washington, 1968.
169. Бешанов В.В. *Десять сталинских ударов / В.В. Бешанов.* – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2005. – 768 с.
170. Бухнер А. *10 Сталинских ударов глазами немцев.* – М.: Яуза-Пресс, 2009. – 384 с.
171. *Великая Отечественная война 1941 – 1945. Военно-исторические очерки: В 4 кн.* – Кн. 3: Освобождение. – М.: Наука, 1998. – 509 с.
172. Елисеев В., Михалев С. *Окружение под Корсунь-Шевченковским // Военные знания.* – 1994. – №1. – С. 2 – 3.
173. Ивановский А. *Утерянные победы Красной Армии.* – М.: Яуза, Эксмо, 2007. – 354 с.
174. Карель П. *Восточный фронт. В 2 кн.* – Кн. 2. *Выжженная земля. 1943 – 1944.* – М.: Эксмо, 2008. – 560 с.
175. Кларк А. *План «Барбаросса». Крушение Третьего рейха. 1941 – 1945.* – М.: Центрполиграф, 2004. – 620.
176. *Корсунь-Шевченковская операция // Военная энциклопедия.* – М.: Воениздат, 1999. – Т.4. – С. 216 – 218.
177. Мощанский И. *Разгром под Черкассами. Корсунь-Шевченковская наступательная операция 24 января – 17 февраля 1944 года.* – М.: ООО «БТВ-МН», 2005. – 78 с.
178. Мощанский И. *1944-й... От Корсуни до Белграда.* – М.: Вече, 2008. – 256 с.
179. Мощанский И.Б. *Освобождение Правобережной Украины.* – М.: Вече, 2011. – 320 с.
180. Нинов В. *Корсунь-Шевченковская битва // С. М. Штеменко. Генеральный штаб в годы войны. Освобождение Европы.* – М.: АСТ, 2005. – С. 421 – 480.
181. Фогель Г. *Потерпевшие победу. Немцы в Корсунском «котле».* М.: Яуза-Пресс, 2010. – 416 с.
182. Glantz, D.M., Orenstein, H.S. *The Battle for the Ukraine: The Red Army's Korsun'-Shevchenkovskii Operation, 1944.* – London, 2003.
183. Nash, D.E. *Hell's Gate: The Battle of the Cherkassy Pocket January to February 1944.* – Stamford, CT, 2002.
184. Бахмут А.І. *Допомога місцевого населення військам Червоної армії під час Корсунь-Шевченківської операції // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України.* – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 186 – 193.
185. *Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941 – 1945.* – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 944 с.
186. Бережинський В.Г. *Досвід бойового застосування артилерії в Корсунь-Шевченківській операції // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України.* – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 57–74.

187. Бережинский В.Г., Лищавский В.Г., Шумилко Л.М. Корсунь-Шевченковская операция (24 января – 17 февраля 1944 года). – К.: НИЦГП ВС Украины, УИВИ, 2003. – 56 с.
188. Бережинський В.Г., Короткин Ю.Г., Сидоров С. В. Корсунь-Шевченківська операція (24 січня – 17 лютого 1944 года) // Патріот України. – К.: НВА «Книга Пам'яті України», 2004. – С. 64–77.
189. Бережинский В.Г., Сало А.Я. Ледовое побоище (К 60-летию Корсунь-Шевченковской операции 24 января – 17 февраля 1944 года) – К.: НИЦГП ВС Украины, УИВИ, 2003. – 294 с.
190. Богаерт М.М. Участь 5 добровільної штурмової бригади СС «Валлонія» в Корсунь-Шевченківській операції // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 83 – 89.
191. Гороховський Е. «Котел» для эсэсовских дивизий / Наша держава. – 2004. – № 14.
192. Грицюк В. Місце та значення Корсунь-Шевченківської битви у Дніпровсько-Карпатській стратегічній наступальній операції // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / Відп. ред. О.Є. Лисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 13. – С. 107 – 116.
193. Журавльов Д. В. Визначні битви та полководці української історії. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 416 с.
194. Зельницький В.А. Інженерні війська в Корсунь-Шевченківській операції (24.01. – 17.02.44 р.) // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 103 – 107.
195. Історія війн і воєнного мистецтва (стратегія і оперативне мистецтво): Підручник для слухачів НАОУ / В.Б. Толубко, М.І. Рибак, С.В. Сидоров та ін. – К.: НАОУ, 2003. – 328 с.
196. Колечкін В. Авіація в боях під Корсунь-Шевченківським у лютому 1944 року // Авіація і час. – 2004. – № 5. – С. 36 – 39; № 6 – С. 34 – 37.
197. Лисенко О.Є. Корсунь-Шевченківська битва // Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941–1945. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – С. 322–323.
198. Лішавський В.Г. Оточення та знищення німецько-фашистського угруповання під час Корсунь-Шевченківської операції – один з яскравих проявів воєнного мистецтва в роки Великої Вітчизняної війни // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 3 – 14.
199. Макаров В.Д., Корнієнко В.В. Військово-Повітряні Сили в Корсунь-Шевченківській операції // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 98 – 102.
200. Муковський І.Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах другої світової війни. – К.: Пошуково-вид. агентство «Книга Пам'яті України», 1996. – 568 с.

201. Німецькі війська у Корсунь-Шевченківській операції: Пер. з нім. / Підготовлено до друку Степенькіною П.Я. // Корсунський часопис. – 2004. – № 11. – С. 19 – 23.
202. Овсієнко Л.Г. Корсунь-Шевченківська операція. Хроніка подій // Корсунський часопис. – 2004. – № 11. – С. 3 – 10.
203. Овсієнко Л.Г. Визволення Корсунського району від німецьких військ у ході Корсунь-Шевченківською наступальної операції (за матеріалами ЦАМО РФ) // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 176 – 185.
204. Огнєв В.О. Дії артилерії в Корсунь-Шевченківській операції (24.01 – 17.02.1944 р.) // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 44 – 56.
205. Полякова Т.Ю. Війська 5 гвардійської танкової армії в Корсунь-Шевченківській операції // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 139 – 146.
206. Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю Корсунь-Шевченківської битви. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – 195 с.
207. Сало А.Я. До питання про тилове забезпечення Корсунь-Шевченківської операції // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 155 – 175.
208. Сало А.Я. Досвід морально-психологічного забезпечення наступальної операції (за матеріалами Корсунь-Шевченківської битви 24.01 – 17.02.1944 р.) // Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Стан та тенденції удосконалення системи морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) в умовах реалізації Концепції соціального та гуманітарного розвитку Збройних Сил України»: В 5 т. / Національна академія оборони України – К., 2004. – Т. 1. – С. 55 – 60.
209. Сало А.Я. Бойові дії козачих кавалерійських з'єднань у Корсунь-Шевченківській операції 1944 р. // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – 2005. – Т. VI. – С. 264 – 274.
210. Сало А.Я. Особливості та результати Корсунь-Шевченківської операції 1944 р. // Воєнна історія. – 2005. – № 1 – 2. – С. 41 – 55.
211. Сидоров С.В. Воєнно-історичне значення результатів Корсунь-Шевченківської операції для розвитку теорії воєнного мистецтва // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 15 – 43.
212. Степенькіна П.Я. Війська вермахту і СС у Корсунь-Шевченківській операції // Роль і місце Корсунь-Шевченківської наступальної операції в звільненні Правобережної України. – Корсунь-Шевченківський: КШДІКЗ, 2004. – С. 75–82.
213. Стратегія Корсунь-Шевченківської перемоги (До 60-річчя Корсунь-Шевченківської наступальної операції 24 січня – 17 лютого 1944 року). – К: НДЦ гуманітарних проблем Збройних Сил України, Український інститут воєнної історії, 2004. – 287 с.

214. Широков С.Є. Битва за Дніпро. – К.: Промінь, 1995. – 223 с.
215. Гриф секретности снят. Потери Вооруженных Сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах. Статистическое исследование / Под ред. Г.Ф. Кривошеева – М.: Воениздат, 1993. – 416 с.
216. Гуркин В.В. Людские потери Советских Вооруженных Сил в 1941 – 1945 гг. Новые аспекты // Военно-исторический журнал. – 1999. – № 2. – С. 1 – 13.
217. Россия и СССР в войнах XX века: Статистическое исследование. – М.: Олма-Пресс, 2001. – 608 с.

© Ростислав ПИЛЯВЕЦ

ЗНАЧЕНИЕ И ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКОВСКОЙ НАСТУПАТЕЛЬНОЙ ОПЕРАЦИИ 1944 ГОДА В СВЕТЕ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ

На основании историографического обзора и анализа научной и мемуарной литературы оценено военно-политическое значение Корсунь-Шевченковской операции 1944 г., определены особенности ее проведения и уроки с точки зрения военного искусства.

Ключевые слова: Вторая мировая война, 1944 г., Красная армия, Корсунь-Шевченковская наступательная операция, военное искусство, окружение, военно-политическое значение, историография.

© Rostyslav PYLIAVETS

VALUE AND CHARACTERISTICS OF THE KORSUN-SHEVCHENKO OFFENSIVE IN 1944 IN THE LIGHT OF HISTORIOGRAPHICAL HERITAGE

Based on historiographical review and analysis of scientific literature and memoir the military and political importance of Korsun-Shevchenko operations in 1944 are assessed, the peculiarities of its implementation and the lessons from the standpoint of military art are defined.

Keywords: World War II, 1944, the Red Army, Korsun-Shevchenko offensive, military art, environment, military and political significance, historiography.